

LORD SALISBURY'NİN 1895'TE ALMANYA'YA OSMANLI DEVLETİ'Nİ PAYLAŞMA TEKLİFİ

Bayram SOY

Özet

19. yüzyılda milliyetçi akımların yaygınlaşmasıyla, özellikle Hıristiyan Osmanlı azınlıkları, Batılı emperyalist güçlerin Osmanlı Devleti'nin iç işlerine müdahalesinin araçları olmuştu. Böylece, 1878'den itibaren Osmanlı Ermenileri de uluslararası arenada, bilhassa İngiltere için, Osmanlı Devleti'ne müdahale gerekçesi hâline geldi. İngiltere, Berlin Antlaşması'ndan (1878) beri Ermeniler lehine reformlar yapılması amacıyla Osmanlı Devleti'ne baskı uyguluyor, ancak Rusya'nın karşı çıkması ve Almanya'nın da ilgisiz kalması nedeniyle bir neticeye ulaşamıyordu. 1894-1895 yıllarında meydana gelen Ermeni olayları neticesinde İngilizler, reform yerine bir başka alternatif projeyle Almanlara gittiler: Osmanlı Devleti'nin paylaşılması. O dönemde Alman Dışişleri Bakanlığı'nın en etkili ismi Holstein'dı. Holstein, Lord Salisbury'nin önerisinin kabul edilmesi durumunda, Almanya'nın Rusya ile çatışmak zorunda kalacağını ve paylaşımın Avrupa barışına olumsuz etki yapacağını düşündüğünden, teklife olumlu cevap vermemişti. Zaten bu dönemde İngiltere'nin Fransa ve Rusya ile ilişkileri de iyi değildi. Böylece Lord Salisbury, Almanya'dan da beklediği desteği göremeyince, Osmanlı Devleti'nin paylaşılması plânlarını ertelemek zorunda kaldı.

Anahtar kelimeler: Lord Salisbury, İngiltere, Almanya, Osmanlı Devleti, paylaşım.

Lord Salisbury's Partition Proposal of the Ottoman Empire to Germany in 1895

Abstract

By spreading out the national movements during the 19th century, especially the Ottoman Christian minorities become an instrument for the western imperialist powers to intervene in the internal affairs of the Ottoman Empire. So, from 1878 onwards, the Ottoman Armenians have also become

internationally, especially for Britain, a cause of interference to the Ottoman affairs. Britain was forcing the Ottomans since the Treaty of Berlin (1878) to make reforms in behalf of the Armenians. But because of Russia's opposition, and German's indifference, they yielded no result. After the Armenian incidents of 1894-1895, Britain, instead of developing reform programs, proposed Germans an alternative project: Partitioning of the Ottoman Empire. At that time, Holstein was the most influential person in the German Ministry of Foreign Affairs. Holstein believed that, if Germany accepts Lord Salisbury's proposal, she will inevitably enter a conflict against Russia, and the partition will affect the European peace negatively. Therefore his approach to this proposal was not affirmative. As a matter of fact, Britain's relations with France and Russia were not good at the moment. In addition to this, having not supported by the Germans as well, Lord Salisbury had to delay the partition plans for the Ottoman Empire.

Key words: Lord Salisbury, Britain, Germany, Ottoman Empire, partition.

Giriş

19. yüzyılda milliyetçilik akımlarının yaygınlaşması, çok milletli bir imparatorluk olan Osmanlı Devleti'ni de olumsuz etkilemişti. Osmanlı topraklarında emelleri olan büyük güçler, bu milliyetçi akımları kendi çıkarları doğrultusunda kullanmaktan geri durmadılar. 1878 Ayastefanos ve bu antlaşmanın tadili olan Berlin Antlaşmaları ile, Osmanlı dış siyasetine bir azınlık meselesi daha eklendi: Ermeniler.

Balkanlarda, özellikle Rusya'nın himâyesinde, başarılı olan milliyetçi akımlardan da etkilenen Ermeniler, hem Ayastefanos, hem de Berlin Antlaşmaları'na, yaşadıkları yerlerde reform yapılmasına dair madde koydurmuş ve bu reformların yürütülmesini de antlaşmaya imza koyan devletler nezdinde garanti altına aldırılmışlardı. Ancak II. Abdülhamid, büyük devletlerin istismarından endişelendiğinden, reformlarda isteksiz davranıyordu. Çünkü benzeri gelişmeler, Balkanlar'da toprak kaybına sebep olmuştu. Bu defa da, doğuda toprak kaybedilmesinden korkuluyordu. Fakat İngiltere, kamuoyunun da zorlamasıyla, reformların yürütülmesi konusunda baskı yapılmasını gündeme getirince Rusya, Fransa ve Almanya isteksiz davranmıştı.

Rusya'nın idaresi altında Kafkas Ermenileri vardı ve bunların reformlardan etkilenmesini istemiyordu. Fransa, Osmanlı topraklarındaki yatırımlarını korumak için statükonun korunmasından yanaydı. Almanya ise, yavaş yavaş Osmanlı topraklarındaki nüfuzunu genişletiyordu ve bunun sekteye uğramasını istemiyordu. Bu sebepten, İngiltere'nin baskı plânları sonuçsuz kaldı.

Haziran 1895'te İngiltere'de hükûmet değişti ve Muhafazakârlar Lord Salisbury'nin başbakanlığında idareyi devraldılar. Salisbury, Osmanlı Devleti'nin, Ermeni reformlarını yapsa bile, artık daha fazla yaşayamayacağını düşünüyordu. Fakat yıkılması durumunda, Osmanlı mirasının büyük bir savaşa neden olabileceğinden de endişe ediyordu. Bu yüzden, büyük güçler arasındaki ilişkiler daha fazla gerginleşmeden, Osmanlı Devleti'nin savaşız paylaşılmasının yollarını aramaya başlamıştı. Temmuz 1895'de bu niyetini Almanya'nın Londra Büyükelçisi Hatzfeldt'e açtı.

Bu teklifle ilgili tarihçiler arasında ihtilâf vardır. Yayımlanmış Alman Dışişleri Bakanlığı belgelerine (*GP* 10 1924) dayanarak, Salisbury'nin Almanya'ya paylaşım teklifi yaptığı iddia edildiği gibi, Hatzfeldt'in Salisbury'nin sözlerini yanlış yorumlayarak¹ kendi dışişlerini yanılttığı ve İngiliz başbakanın değil, bundan cesaret alan II. Wilhelm'in paylaşma teklifi yaptığı da ileri sürülmektedir.² Olayın gelişimi anlatılırken bu tartışmaya değinilecektir, ancak bu çalışmanın ağırlığı söz konusu ihtilâf olmayacaktır. İngiltere'nin 1878'den sonra, Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünü koruma siyasetinden ziyade, vazgeçilmez çıkarları olan bölgeleri ele geçirme politikası takip ettiği bilinmektedir. Ancak, II. Abdülhamid'in denge siyasetinde, diğer güçlere karşı oynamak için yakınlaştığı, Osmanlı topraklarında gözünün olmadığına inanıldığı Almanya'nın ve padişahla aralarında şahsî dostluğun bulunduğu düşünülen II. Wilhelm'in de, Osmanlı Devleti'nin paylaşımını tartışmaya katılması dikkate değerdir. İşte bu çalışmada, uluslararası ilişkilerde ebedî dostlukların ve düşmanlıkların olamayacağı, sadece çıkarların olabileceği prensibini doğrular mahiyette, İngiltere ve Almanya'nın uygun ortam oluştuğunda,

¹ Hatzfeldt'in, Salisbury'nin sözlerini Berlin'e doğrudan aktarmak yerine, onun aklından geçenlere dair kendi düşüncelerini bildirdiği dahi iddia edilmiştir. Bk. (Anderson 1966: 256).

² Bu konuda yapılmış ayrıntılı değerlendirmeler için bk. (Preller 1930; Jefferson 1960: 44-60; Grenville 1970: II. Bölüm; Wilson 1983: 26-55; Otte 2000: 1-8).

Osmanlı Devleti'nin paylaşılmasını nasıl müzakere ettikleri ele alınacaktır.

“Muhteşem Yalnızlık”taki İngiltere'nin Destek Arayışları

1892 ve 1894'te Fransa ile Rusya arasında yapılan askerî ve siyasi antlaşmalar, “muhteşem yalnızlık”ı devam ettiren İngiltere'nin sömürge siyasetini zorlayacağını işaretlemiştir. İngilizler, özellikle Hindistan yolu için hayati öneme sahip olan Mısır'da bu iki ülkenin baskısını hissetmeye başlamışlardı. Dönemin İngiliz Başbakanı Rosebery, Doğu siyasetinde Almanya, Avusturya ve İtalya'dan oluşan Üçlü İttifak'ın desteğine başvurdu. Ancak bu grubun lokomotifleri Almanlar, Rosebery'nin Liberal hükümetinin Almanya'nın İngiltere ile yaklaşma çabalarına karşılık vermeyip, onlar nezdinde güvensizlik oluşturması nedeniyle, İngiltere için hiçbir adım atmadı. Hatta Almanlar, Rus ve Fransız orduları Alman sınırları yakınında bulunmasınlar diye onları, İngiltere ile mücadele içinde oldukları, Uzak Doğu'daki faaliyetleri için yüreklendirdi (Langer 1968: 195). Fransa ve Rusya ile sömürgecilik mücadelesi yaşayan İngiltere, Almanya'dan da destek bulamamıştı. Bunlar yetmezmiş gibi, Rosebery halefi Salisbury'ye, Haziran 1895'te, pek de istenmeyen bir miras daha bırakacaktı: Ermeni meselesi.

1894'te Osmanlı Devleti'nde meydana gelen Ermeni olayları, en çok İngiliz kamuoyunda yankı bulmuştu. Çünkü İngiliz Liberalleri, daima Hristiyan Osmanlı tebaasına ve onların “mücadelesi”ne sempatiyle bakmıştı. Bu defa da Ermeni meselesine yakın ilgi gösteriyorlardı (Brandenburg 1927: 72).³ İngiliz Muhafazakârları ve Salisbury, Osmanlı Devleti'ni Ruslara karşı bir tampon olarak gördüğünden, Osmanlı Devleti'ne sert müdahalelerde bulunma taraftarı değildi ancak, Liberallerin ve liderleri Gladstone'un, İngiliz kamuoyunun dinî ve insanî yönünü tahrik ederek, iç siyaseti kızıştırmasına da kayıtsız kalamıyorlardı (Brandenburg 1927: 73; Lowe 1965: 100). İçerideki bu havaya rağmen İngiltere, Ermeni reformları konusunda baskı yapabilmek için büyük güçlerden gerekli desteği sağlayamıyordu. Ayrıca, bu dönemde muhalefette olan Salisbury, Osmanlı Devleti'ndeki huzursuzlukları, artık

³ İngiltere'nin Ermeni meselesine gösterdiği bu yakın ilgi, Osmanlı-İngiliz ilişkilerinin kötüleşmesinde de önemli bir rol oynamıştır. Bk. (Karpas 2001: 385-388).

imparatorluğun kurtulamayacağını delili olarak kabul ediyordu.⁴ İngiltere'nin İstanbul Büyükelçisi Philip Currie'ye yazdığı 14 Şubat 1894 tarihli mektubunda, nihai çözüm olarak gördüğü Osmanlı topraklarının paylaşımını, büyük güçler arasında şöyle yapıyordu: Rusya, Küçük Asya [Anadolu]'yı; İngiltere, Suriye ve Mezopotamya'yı; Avusturya, Ege'de nüfuz sağlamak için Selânik limanını; İtalya, Arnavutluk'u; Fransa, Trablusgarb'ı alacaktı. Arabistan'da, İngiliz himayesinde bir Arap Hilâfeti oluşturulabilirdi. Boğazlar uluslararası statüde olacaktı. Böylece, Salisbury'nin Berlin Kongresi'nde de savunduğu gibi, İngiliz savaş gemileri Karadeniz'e girebilecekti. Ayrıca İngiltere'nin kazanımlarını destekleyebilmek için de, Mısır'da bir tür otonomi sağlanmalıydı. Fakat Salisbury'ye göre, ne yazık ki bunlar sadece onun rüyalarıydı, hiç kimse kendisiyle hemfikir değildi (Wilson 1983: 42-43; Steele 1999: 321).

İngilizler, hem Ermeni meselesinde büyük güçlerin desteğini arayıp, hem de kendi çıkarlarıyla çatışan Fransız ve Rus emellerine set çekmeye çalışırken, 1890'larda İngiltere'nin aleyhine iki gelişme oldu. Birincisi, Rusya Trans-Hazar demiryolu hattını inşa edecekti. Söz konusu demiryolu tamamlandığında, Rus-Afganistan ikmâl hattı oluşacaktı. Bu, doğrudan Hindistan'ın tehdidi anlamına geliyordu. Ayrıca İngiltere Karadeniz'e girse dahi, bu ikmâl hattı içeride kaldığından, donanmasıyla müdahale edemeyecekti. İkinci gelişme ise, 1892'deki Fransız-Rus Askerî İttifakı idi. Yeni duruma göre Ruslar, İstanbul'u tehdit ettiklerinde, bunu engelleyebilmek için İngilizler önce Toulon'daki Fransız donanmasını imha etmeliydiler. Bu gerçekleşse bile, Boğazlar'daki bataryalar ancak İngiltere'nin veya bir dostun elindeyse buradan geçilebilirdi. Yani Rusların İstanbul'u işgali zamanında önlenemeyecekti. Bu sebepten, İngiliz Amiralliği İstanbul'un savunulmasının artık büyük bir risk olduğunu düşünüyordu. Ancak muhalefetteki Salisbury, kabinede buna şiddetle itiraz ederek, İstanbul'un savunulması ve geleneksel politikanın korunmasının gerektiğini ileri sürdü. Salisbury'ye göre; eğer İstanbul

---

⁴ Salisbury, belki Osmanlı Devleti'nin kurtulmasını da istemiyordu. Çünkü Osmanlıların varlığı ve II. Abdülhamid'in pan-İslâmist siyaseti, Hindistan'daki Müslümanların İngiltere'ye bağlılığında İngilizler'de sürekli şüphe oluşturuyordu. Bu konu ve bir Osmanlı heyetinin Afganistan hükümdarı Şîr Ali Han'ı ziyarete giderken Bombay'daki Müslümanlar'dan gördükleri ilgi ve buna İngiliz yöneticilerin tepkileri hakkında bk. (Karpas 2001: 263-265). İngiltere'nin Osmanlı siyasetinde meydana gelen değişiklikler için ayrıca bk. (Karpas 2001: 383-384).

savunulamıyorsa, Akdeniz’de İngiltere için savunulacak bir şey kalmayacaktı (Grenville 1970: 25-26; Wilson 1983: 27).⁵

Haziran 1895’te Muhafazakâr Salisbury’nin iktidarı devralması, Almanlar tarafından olumlu karşılanmıştı. Zaten İngiliz başbakan da, Üçlü İttifak’a dahil olmayacaklarını ancak, dış siyasette onlara dayanacaklarını söylüyordu (Jefferson 1960: 53; Steele 1999: 318). Nitekim Faşoda Krizi’nde, Sudan’da ağırlıklarını hissettirebilmelerini, biraz da Almanya’ya borçluydular ve Portekiz’in yıkılması durumunda, onun Afrika’daki sömürgelerini aralarında paylaşmak üzere, yine Almanya ile anlaşmışlardı (Steele 1999: 320). Ancak, İngiltere ile Almanya arasında aynı anlaşma zemini Ermeni reformları meselesinde oluşturulamamıştı. Çünkü, bunda Almanya’nın her hangi bir menfaati yoktu.

Ermeni olayları, İngiliz Muhafazakârları açısından, Osmanlı Devleti’nin savunulmasını daha da zorlaştırmıştı. Bu olaylar kabinedeki dengeleri de değiştirmiş ve Salisbury 1895’den sonra daha fazla muhalefete muhatap olmaya başlamıştı (Lowe 1965: 91). Hem Ermeni meselesinde destek bulamayan, hem de Mısır’da, Fransız-Rus tazyikine maruz kalan kalan Salisbury, savaşa sebep olmayacak bir düzenlemeyle, bu sıkıntıları aşmanın yollarını arıyordu. Çünkü, Osmanlı Devleti’nin reformları yapamayacağını düşünüyordu ve artık ayakta kalabileceğine dair kanaati de yoktu. Bu sebepten, doğu sorunu diğer güçlerle anlaşarak, dostça çözülmeliydi (Langer 1968: 196; Taylor 1971: 359). İşte tam bu sırada İtalya’nın Habeşistan’da yaşadığı sıkıntılar, Salisbury’ye bu arayışlarını Alman Büyükelçisi Hatzfeldt’e açma fırsatını doğurmuştur.

İtalya geç başladığı sömürgecilikte, Trablusgarb’a göz dikmiş, ancak diğer güçlerin tam onayını alamadığından, daha kolay elde edeceğini düşündüğü Habeşistan’a ayak basmıştı. Ancak burada hiç ummadığı bir dirençle karşılaştı. Bu direnci kırabilmek için, Kızıldeniz’de önemli bir üs olan Seylac (Zeila)’a ihtiyacı vardı. Fakat bu liman kenti İngiltere’nin kontrolündeydi. İtalyanlar, Almanlar’dan

⁵ İngiliz Amirallığı’nın Çanakkale Boğazı’nın zorlanmasıyla ilgili olumsuz yaklaşımı hakkında bk. (Brandenburg 1927: 77; Jefferson 1960: 50-53; Taylor 1971: 361; Steele, 1999: 321-322). Bu konuda Salisbury’nin tutarsız olduğu da ileri sürülmektedir. Başbakan, İstanbul’daki Büyükelçisi Currie’ye, Ermeni olaylarının çok içerilerde olduğunu gerekçe göstererek donanma gösterisinin anlamsız olduğunu söylüyor, ancak kabinede de Türk sularında bir filonun bulundurulması gerektiğini ileri sürüyordu. Bk. (Wilson 1983: 40; Otte 2000: 7).

İngilizler nezdinde, bu üste kendilerine ayrıcalık verilmesi konusunda arabuluculuk talep ettiler.⁶ Almanya'nın Londra Büyükelçisi Hatzfeldt, konuyu Salisbury ile görüştüğünde, başbakan İtalya'nın söz konusu bölgedeki girişimlerinin hatalı olduğunu, İngiliz yardımıyla dahi buradaki meselesinin halledilemeyeceğini söylemiştir. Ayrıca, İtalyanların buradaki kayıplarını Arnavutluk ve Trablusgarb ile telafi edebileceğini belirtir. Bu esnada başka bir nokta daha tartışılmaya başlanır: Salisbury, Osmanlı Devleti'nin Ermeni meselesini halletse bile, çok çürümüş olması sebebiyle, daha fazla ayakta kalamayacağını ileri sürer. Bunun üzerine Hatzfeldt, böyle bir şeyin olması durumunda, burada çıkarı olan güçler arasında, nasıl makul bir paylaşım yapılabileceğini sorar. Salisbury de, bunun kolay olmadığını, ancak esas hatanın Çar I. Nikola'nın teklifinin İngiltere tarafından kabul edilmemesiyle yapıldığını söyler ve belli bir plândan bahsetmez. Hatzfeldt, başbakanın bu yorumundan, Osmanlı Devleti'nin muhafazası hakkındaki düşüncesinde ciddi değişikliğin olduğunu ve Salisbury'nin muhtemel bir çöküşü hesaplayarak, artık paylaşımı göz önünde bulundurduğunu çıkarmış, dışişlerine de bu şekilde rapor etmiştir (*GP* 10 1924, No. 2372, 31 Temmuz 1895: 10-13).⁷

Alman belgelerine göre, Salisbury'nin Osmanlı Devleti'ni paylaşmayı açıkça gündeme getirdiği ilk görüşme budur. Ancak Hatzfeldt'in yorumlarına⁸ göre, Salisbury daha önce de bu konuda nabız yoklamıştı. Meselâ, 9 Temmuz 1895'te Salisbury ile Hatzfeldt, Makedonya ve Bulgaristan'da çıkan olayları konuşurken, söz Ermeni meselesine gelmişti. Salisbury, bu konuyla İngiliz kamuoyunun çok ilgilendiğini ve günün birinde İngiltere ile Rusya'nın anlaşması durumunda, bunun Osmanlı hükümranlığının sonu olacağını söyledi. Hatzfeldt'in, Rusya'nın kendi sınırlarında otonom bir Ermeni vilayeti istemeyeceğini hatırlatması üzerine de, "Kesinlikle, belki değişiklikler Rusya'nın lehinde ve istediği gibi olur" dedi. Büyükelçi bu görüşmeyi

⁶ İtalya Dışişleri Bakanı Blanc'ın, Almanya'nın Roma Büyükelçisi Bülow ile bu konuyu görüşmesi hakkında bk. (*GP* 10 1924, No. 2369, 15 Temmuz 1895: 3-8; Rich 1965: 453).

⁷ Hatzfeldt'in bu konudan ayrıntılı olarak bahsedeceğine dair telgrafi için ayrıca bk. (*GP* 10 1924, No. 2371, 30 Temmuz 1895: 9-10).

⁸ Hatzfeldt, 1885'te Bismarck tarafından Londra'ya gönderilmişti ve onun ekolüne mensuptu. Bütün amacı bir Alman-İngiliz ittifakı kurmaktı. Bu sebepten, Salisbury'nin Osmanlı Devleti'nin geleceği ve muhtemel sonuçları hakkındaki görüşlerini, paylaşım teklifi şeklinde algılamak istediğini ve bu olayı kullanarak bir Alman-İngiliz ittifakı sağlamak için Alman dışişlerini yanılttığına dair yorumlar vardır. Bk. (Preller, 1930: 45-47; Grenville 1970: 32-36).

Berlin'e rapor ederken, İngiliz başbakanın, Rus sınırında bulunan Osmanlı vilayetlerinin Ruslara verileceği bir paylaşımı düşündüğünden hiç şüphe etmediğini bildirdi (*GP* 10 1924, No. 2396, 10 Temmuz 1895: 40-41).

İtalya'nın teklifi ile ilgili Salisbury'nin üslup ve eğilimi, Alman dışişlerinde hiç makul karşılanmamıştır. İngiliz Başbakanın yaklaşımı, Osmanlı Devleti'nin çöküşünü hızlandırmak ve gelişmeler esnasında, aynı Napolyon savaşlarında olduğu gibi, muhtemel bir çatışmadan uzak kalarak, kârlı çıkmanın hesabı olarak algılanmıştı. İtalya'yı Arnavutluk'a yönlendirmesi ise, Avusturya ile arasını açıp Üçlü İttifak'ı dağılma tehlikesiyle karşı karşıya bırakacağından, Almanya'daki şüpheleri artırdı. İngiliz siyasetini belirsizlikle itham eden Almanlar, bu durum devam ettikçe, İngiltere'ye daha dikkatli ve ihtiyatlı yaklaşılması gerektiğini öne sürüyorlardı (*GP* 10 1924, No. 2373, 1 Ağustos 1895: 13-15).⁹

Hatzfeldt, kendi dışişlerinin Salisbury'nin düşünceleri hakkındaki görüşünü öğrenince, bu endişeleri İngiliz başbakana iletmıştır. Büyükelçiye göre Salisbury, daha önce İngiliz çıkarları açısından Osmanlı Devleti'nin muhafazasını savunurken, şimdi istenmeyen bir durum olarak görse bile, onun çöküşünde ve paylaşımında bir mahzur görmüyordu. Ayrıca, İtalya ve Avusturya'nın Üçlü İttifak'taki geleceğini tehlikeye düşürecek bir siyasete karşı olan Almanya, böyle bir durumda bütün gücünü çıkarlarını korumak için kullanacaktı. Bunları duyan Salisbury, heyecanla teminat vererek, yeni görevi esnasında dış siyasetinde bir değişiklik yapmadığını ve bu doğrultudaki kanaatleri, tamamiyle yersiz bulduğunu söyledi. Bunun yanında, Osmanlı Devleti'nin korunmasının, kendisi için hâlâ önemli olduğunu, hem çöküşü, hem de paylaşımı hızlandırmak ve gerçekleştirmek için kesinlikle hiçbir şey yapmayacağını ekledi. Fakat ne kadar istemiyor olsa da, büyük güçlerin çıkar ilişkileri sebebiyle, gittikçe yaklaşan ve acilen müdahale edilmesi gereken bu durumla ilgili, her türlü ihtimale karşı, gözlerini kapatıp geri durmasının da mümkün olmadığını vurguladı. Bu ihtimalleri Hatzfeldt'ten başka kimse ile görüşmediğini ve her hangi bir huzursuzluğa sebep olmamak için de, kesinlikle

⁹ İtalya'nın Arnavutluk'a yönlendirilmesi ve Akdeniz'deki muhtemel etkileri hakkında bk. (*GP* 10 1924, No. 2374, 2 Ağustos 1895: 15).

görüşmeyeceğini belirtti (*GP* 10 1924, No. 2375, 3 Ağustos 1895: 16-17).

Doğu sorunuyla ilgili Salisbury'nin en ciddi endişesi, büyük çaplı bir savaşa sebep olmasıydı. Bu bunu engellemek için, büyük devletlerin Doğu'nun ve Akdeniz'in muhtemel paylaşımında uzlaşması gerekiyordu. Bu amaçla Hatzfeldt'ten bir plân üzerinde düşüncelerini ve bunu azamî gizlilik içinde müzakere edebileceklerini söyledi. Hatzfeldt raporunda, bu görüşmeden, Salisbury'nin Üçlü İttifak'ı muhafaza etmek ve güçlendirmek istediği –tabi ki İngiltere'nin menfaatlerini güvence altına almak kaydıyla– izlenimini edindiğini bildirir. Büyükelçiye göre Almanya, bu konuya müdahil olmalı ve bir plân hazırlayarak, müzakereler kişisel çerçevede yürütülmeliydi (*GP* 10 1924, No. 2375, 3 Ağustos 1895: 18). Bu görüşme ve rapordan da anlaşılmaktadır ki, Salisbury'nin zihninde belli bir paylaşım plânı yoktu. Zaten çöküş ve paylaşımı da arzulamamakta ancak, gerçekleşmesi durumunda sebep olacağı gelişmelerden endişe ettiği için, hazırlıklı olmak amacıyla, bir müzakere çerçevesi oluşturmaya çalışmaktaydı. En azından sergilediği tavır buydu.

Salisbury'nin Hatzfeldt ile görüşmelerinden ortaya çıkan manzaradan en hoşlanmayan kişi, son dönem Alman dış politikasının mimarlarından kabul edilen Holstein olmuştur.¹⁰ Holstein, bu sırada İngiltere'nin Rusya ve Fransa ile Mısır'da problem yaşadığının farkındaydı. Ona göre Salisbury'nin amacı, kıta Avrupası'nın büyük devletlerini Osmanlı meselelerinde karşı karşıya getirerek, Mısır'daki sıkıntısından kolayca sıyrılmaktı. Özellikle Üçlü İttifak'ı hedeflemişlerdi. Normalde Avusturya ile iyi ilişkileri olan, ancak İtalya'ya pek sıcak bakmayan İngiltere, bu defa İtalya'yı Arnavutluk'a yönlendirerek, burada menfaatleri olan Avusturya'yı sıkıntıya sokuyordu. Bu gerilimin Üçlü İttifak'a darbe vurması, kaçınılmazdı (*GP* 10 1924, No. 2377, 3 Ağustos 1895: 19-20).

¹⁰ Bismarck tarafından eğitilen Dışişleri Bakanlığı Siyasî Dairesi Başkanı Friedrich von Holstein, Alman dış politikasının oluşturulmasında çok önemli bir rol oynamıştır (1876-1906 yılları arasında kesintisiz olarak dışlerinde çeşitli görevlerde bulunmuştur). Holstein'in gücü şuradan kaynaklanıyordu: Dışişleri ile ilgili bir meselede kayser, şansölyesi ve dışişleri bakanı, acaba bu durumda Bismarck ne yapardı diyerek Holstein'a bakıyorlardı. Ayrıca dışişlerinin yaşayan bir arşivi fonksiyonunu icra ettiğinden, geçmiş kayıtlara ulaşılmada hiç sıkıntı çekilmiyordu. (Grenville 1970: 34).

Holstein, Hatzfeldt'in bir plân belirleyip, bunun çerçevesinde, şahsî olarak müzakere yürütme teklifine de pek sıcak bakmamıştı. Almanya, ona göre, Avusturya ve İtalya anlaşmadan böyle bir paylaşım katılamazdı. Böyle bir anlaşmayı sağlamak da İngiltere'nin göreviydi. Çünkü Osmanlı Devleti'ni ortadan kaldırmak isteyen Almanya değil, İngiltere idi. Ayrıca Avusturya ve İtalya arasındaki Osmanlı mirası hissesi meselesi, yine İngiltere tarafından çözümlenmedikçe Almanya, Rusya, Fransa ve Avusturya ile birlikte Osmanlı Devleti hakkında yapılacak bütün İngiliz-İtalyan reform tekliflerine karşı mücadele etmeliydi (*GP* 10 1924, No. 2377, 3 Ağustos 1895: 20). Bu görüşten hareketle, Hatzfeldt'in Salisbury'ye yeni programının içerdiği tehlikeleri bildirmesi üzerine başbakan, Avusturya ve İtalya'yı bir birinden ayırmak için hiçbir şey yapmadığını söylemiş ve Alman dışişlerinde yapılan bu doğrultudaki spekülasyonları protesto ettiğini bildirmiştir (*GP* 10 1924, No. 2378, 4 Ağustos 1895: 20-21).

II. Wilhelm'in İngiltere'yi Ziyaretinin Paylaşım Görüşmelerine Etkileri

Holstein'ın Osmanlı Devleti'nin paylaşılmasıyla ilgili İngiltere'nin yaklaşımından rahatsız olduğu yukarıda belirtilmişti. Söz konusu müzakerelerin daha fazla ilerlememesini isteyen Holstein, bunu ancak II. Wilhelm'in engelleyebileceğini düşünüyordu (*GP* 10 1924, No. 2377, 3 Ağustos 1895: 20). Kayser, Cowes'ta yapılan geleneksel yat yarışları için İngiltere'ye gidecekti. Burada Salisbury ile de görüşecekti. Eğer II. Wilhelm, İngiliz başbakanının bu konuda cesaretini kırabilirse, görüşmeler kesintiye uğratılabilirdi.

II. Wilhelm Cowes'a gitmek üzere yola çıkmışken, Holstein Hatzfeldt'e bir telgraf çekti. Şöyle diyordu: "Ne Almanya, ne de şahsen siz, Akdeniz'de toprak bölüşümü teklifi yapmalısınız. Biz oradan hiçbir şey istemiyoruz. Orada menfaati olanlar –İngiltere, İtalya ve Avusturya– anlaşsınlar. Biz en fazla, bu üçü kendi aralarında anlaştıktan sonra, Alman menfaatlerinin zarar görmemesi için, fikir belirtebiliriz. Bundan önce bize sorulacak soruları cevaplamayacağız" (*GP* 10 1924, No. 2379, 5 Ağustos 1895: 21). Bu arada, yolculuk esnasında kaysere refakat eden Alman dışişleri mensubu Kiderlen, II. Wilhelm'e Salisbury'nin plânlarından bahsedince, "Halis İngiliz!"

karşılığını vermiş ve buna yanaşmayacağını söylemiştir (*GP* 10 1924, No. 2380, 5 Ağustos 1895: 22).

Hatzfeldt, 3 Ağustos 1895'te Holstein'dan aldığı mektuba göre, yanlış anlaşıldığını düşünerek, durumu açıklığa kavuşturmak için 5 Ağustosta Holstein'a bir telgraf çekmiştir. Büyükelçi telgrafında, bu paylaşım meselesinde tamamen geri durmaları hâlinde, Salisbury'nin daha sonraki kararlarında Almanya'nın etkisi olmayacağını belirtti ve Rusya ile ilgili durumu tekrar izah etti: Salisbury'nin plânına göre Ruslar, doğuda İstanbul ile ve başka noktalarda¹¹ tatmin edilecekti. Bu itibarla, doğuda istediğini elde eden Rusya'nın, Almanya'ya karşı, Fransa ile ittifakını devam ettirmek için bir sebebi kalmayacaktı (*GP* 10 1924, No. 2381, 5 Ağustos 1895: 23).

Öyle görünüyor ki, Hatzfeldt'in bu telgrafı, Holstein'in Salisbury'nin teklifi ile ilgili endişelerini bertaraf etmiştir. Çünkü Fransız-Rus yakınlaşma ihtimali, Alman dış siyaseti için 1871'den bu yana bir kâbustu ve bunu engellemek Almanlar için en öncelikli konuydu. Fakat, 1890 yılında II. Wilhelm'in Avrupa siyasetinde sadece Avusturya ile ittifakın yeterli olacağını düşünerek, Rusya ile Güvenlik Antlaşması'nı (1887) yenilememesi, Fransız-Rus İttifakı ile sonuçlanmıştı. Eğer İngiliz başbakanının plânı Rusya'yı tatmin edip Fransızlardan ayıracaksa, mesele başka bir hâl alıyordu. Fırsat değerlendirilmeliydi. Bu yüzden Holstein, Hatzfeldt'e bir telgraf çekerek, Salisbury ile görüşmeleri şahsî çerçevede –daha sonra duruma göre resmîyete de dökülebilirdi– devam ettirilmesini uygun bulduğunu bildirmiştir (*GP* 10 1924, No. 2382, 5 Ağustos 1895: 23-24).¹²

II. Wilhelm, 5 Ağustos 1895'te öğleden sonra Cowes'a ulaştı. Aynı günün akşamı, İngiltere Kraliçesi Victoria, torunu olan kayserin şerefine bir akşam yemeği verdi. Hatzfeldt, Salisbury'nin de hazır bulunacağı bu akşam yemeğinden önce, II. Wilhelm'e meseleyi açmış ve başbakanının kendisiyle Osmanlı Devleti ve paylaşımıyla ilgili konuya temas etmesi durumunda, şu çerçevede ele alınmasının uygun

¹¹ Yukarıda 2396 numaralı belgede de belirtildiği gibi, Salisbury 9 Temmuz 1895'de Osmanlı Devleti'nin doğu vilayetlerinin Rus idaresine bırakılmasını ima etmiştir. Ayrıca bk. (*GP* 10 1924, No. 2381, 5 Ağustos 1895, * simgeli dipnot: 23).

¹² Holstein, bu tarihte İngiltere seyahatinde II. Wilhelm'e refakat eden Kiderlen'i de bir telgrafla bu gelişme hakkında bilgilendirmiştir. Bk. (*GP* 10 1924, No. 2383, 5 Ağustos 1895: 24). Şansölye Hohenlohe'nin bu konudaki muvafakati hakkında ayrıca bk. (*GP* 10 1924, No. 2384, 6 Ağustos 1895: 24).

olacağını söylemiştir: Osmanlı Devleti'nin paylaşılması, Avrupa barışı için sorunlu bir durumdu ve her şeyden önce, ilgili devletlerin kendi aralarında anlaşmaları gerekiyordu. Ayrıca, Osmanlı Devleti'ndeki mevcut durum yeterince karışık olduğundan, paylaşım konusundan da bir şey ummamak gerekiyordu. Yemekten sonra kayser ile Salisbury'nin görüşmesinde konu gündeme gelince Salisbury, Osmanlı Devleti'nin durumunun gittikçe kötüleştiğini ve dağılma tehlikesinin çok yakın olduğunu söyledi. II. Wilhelm ise, şahsî izlenimlerine göre, Osmanlı Devleti'ndeki durumun nispeten düzeldiğini, yasama işlemlerinin tatmin edici olduğunu, padişahın da iyi niyetle, yetersiz memurlarını görevden alarak onların yerlerine daha uygun ve güvenilir olanları atadığını söyledi (*GP* 10 1924, No. 2385, 7 Ağustos 1895: 25). Kayserin bu yaklaşımı, Salisbury'ye konuyu daha ileriye götürme fırsatını vermedi.

II. Wilhelm ile Salisbury arasında yapılan bu görüşme hakkında, mevcut belgelerde, sadece yukarıda zikredilen Hatzfeldt'in telgrafı vardır. Buna göre, Osmanlı Devleti'nin genel durumu gündeme gelmişse de, paylaşımı ile ilgili bir plân üzerinde konuşulmamıştır (Preller 1930: 44; Anderson 1966: 256; Langer 1968: 199; Grenville 1970: 38). Zaten II. Wilhelm de, Osmanlı idaresinde yapılacak değişikliklerin, durumu düzeltereği kanaatindedir. Holstein, görüşmede paylaşım meselesinin konuşulmadığını öğrenince, yukarıda da bahsedildiği gibi, eğer Salisbury Rusya'yı tatmin edip Fransa ile ittifakını anlamsız kılacaksa, bunu sağlamak için görüşmelere devam edilmesini istemiştir. Bu tavsiye doğrultusunda, 6 Ağustosta II. Wilhelm Salisbury'yi yatına davet etti. Ancak randevu talebi Salisbury'ye zamanında ulaşmadı, çünkü başbakanın kraliçe ile görüşmesi vardı. Bu yüzden Salisbury, kayserin randevusuna gelemeyerek, Londra'ya döndü. Kayser, başbakanın davetine icabet etmeyişine çok sinirlendi. Salisbury ise, yanlış anlaşılardan kaynaklanan durumu fark edince, II. Wilhelm'e bir özür telgrafı çekti (*GP* 10 1924, No. 2386, 8 Ağustos 1895: 27).

Kayser ile Salisbury arasında *Hohenzollern* yatında yapılması plânlanan bu ikinci görüşme, üzerinde çok spekülasyon yapılan bir olaydır. Salisbury'nin söz konusu randevuya gelmemesinin II. Wilhelm'i çok hiddetlendirdiği ve ikili arasındaki gerginliğin bu tarihten itibaren Alman-İngiliz ilişkilerinde bir gerilim oluşturduğu ileri sürülmektedir (Rich 1965: 455; Langer 1968: 200-201; Grenville

1970: 39).¹³ Halbuki II. Wilhelm açısından, İngiliz basınında, özellikle *The Standard*'da, çıkan Almanya ve II. Wilhelm aleyhindeki yazıların bu duyguların oluşmasındaki etkisi daha önemlidir (Grenville 1970: 39). Fakat ortaya çıkan sonuç açıktır: Her iki tarafta da, birbirlerine karşı güvensizlik ve şüphe, belirleyici faktör olmaya başlamıştı. II. Wilhelm'e göre, zaten güvenilmez olan İngilizler, Üçlü İttifak'a karşı Fransız-Rus İttifak'ını koz olarak kullanıyorlardı. Lord Salisbury ise, kaysere iyi gözle bakmamaya, onu iyi terbiye almamış, kendini çok beğenen biri olarak görmeye başlamıştı (Langer 1968: 200-201). Zaten İngiltere'de, öteden beri, izlediği politikalar nedeniyle, II. Wilhelm'in aklı dengesi üzerine spekülatif yorumlar da yapılmaktaydı.¹⁴

II. Wilhelm'in Almanya'ya dönmesinden sonra Hatzfeldt'in Salisbury ile yaptığı görüşmede büyükelçi, İngiliz başbakanını Osmanlı Devleti'nin paylaşılması konusunda daha ihtiyatlı bulmuştur (*GP* 10 1924, No. 2387, 14 Ağustos 1895: 28; Brandenburg 1927: 77; Rich 1965: 455). Yine bu görüşmede Salisbury, paylaşım meselesini kendisinden başka hiç kimseyle müzakere etmediğini tekrar temin etmiş, Osmanlı Devleti'nde durumun kötü olduğunu ve çöküşün gerçekleşmesi hâlinde bir genel savaşın kaçınılmaz olacağını söylemişti. Bundan yola çıkarak Hatzfeldt, Berlin'e, Salisbury'nin Doğu'nun paylaşımını barışçıl yollarla halletme niyetinde olduğunu, bunu da Rusya'ya Çanakkale bağlantısıyla birlikte İstanbul'u vererek yapma amacında olduğunu yazdı. Çünkü, Holstein'in Rusya konusunda hassas olduğunu biliyordu. Fakat bu görüşmede de, belli bir plân yine gündeme gelmemişti.

Hatzfeldt, Holstein'in hassasiyeti konusunda haklıydı. Holstein, işin içinde Rusya'nın yalnız bırakılması olduğundan, görüşmelerin devam ettirilmesini, ancak çok gizlilikle yürütülmesini istemiştir. Her şeye rağmen Holstein'in, İngiltere'nin kıta Avrupa'sı devletlerini Osmanlı mirasını paylaşmak amacıyla bir savaşa sürükleyerek, kendisi için en iyi olanı elde edeceğine dair şüphesi devam ediyordu. Ona göre, Fransa'nın Fas'ta, yani Cebelitarık Boğazı'nda, Rusya'nın da Çanakkale'de, yani Port Said'in karşısında

¹³ Eckardstein'in hatıralarında (Eckardstein 1921: 57-59) bu ikinci görüşmenin yapıldığına dair renkli anlatımı tamamen gerçek dışıdır. (Langer 1968: 200). Alman belgelerinde Langer'in yorumunu destekleyen bilgi için bk. (*GP* 10 1924, No. 2385, 7 Ağustos 1895, * simgeli dipnot: 25-27).

¹⁴ Bu konuda ayrıntılı bir değerlendirme için bk. (Otte 2001).

güç kazanması, ki buralar İngiltere açısından hassas noktalar, ancak Salisbury'nin böyle bir amaç güttüğünün delilleri olabilirdi. Bu sebepten, İngiltere'nin bu politikasına karşı Almanya, her ihtimale karşı Rusya ile köprüleri atmamalıydı (*GP* 10 1924, No. 2388, 14 Ağustos 1895: 29). Holstein'ın bu değerlendirmeleri üzerine Hatzfeldt, hiçbir devletle köprüleri atmamaları ve hareket serbestliğine sahip olmaları konusunda kendisiyle hemfikir olduğunu yazdı. Söz konusu siyasetteki en önemli tehlikenin ise, günün birinde Salisbury'nin Avusturya, İtalya ve Rusya'yı bir araya getirecek etkeni olarak, Doğu meselesinde Almanya olmadan uzlaşma sağlaması olduğunu ekledi. Bu tehlikeyi bertaraf etmenin yolu olarak da, daha önceden Salisbury veya Rus Dışişleri Bakanı Lobanov ile anlaşmak olduğuna dikkat çekti (*GP* 10 1924, No. 2390, 16 Ağustos 1895: 32).

Bu sırada Salisbury, 15 Ağustosta Lordlar Kamarası'nda Osmanlı Devleti ve Ermeni meselesine değinen bir konuşma yapmıştır. Bu konuşmada, Osmanlı bağımsızlığının Paris (1856) ile Berlin (1878) Antlaşmalarıyla güvence altına alındığını ve bütün devletlerin bu konuda uzlaşma içinde olduklarını söyledi. Ancak ülkenin çeşitli bölgelerinden yükselen feryatlara, ki burada Ermeniler kastediliyordu, daha ne kadar kayıtsız kalınacağı konusunda emin olmadığını da vurguladı (*GP* 10 1924, No. 2391, 18 Ağustos 1895, Grenville 1970: 40). Bu ifadeler Avusturya basınında çok yankı buldu. Meselâ *Die Presse*, bu konuşmayı, artık Osmanlı Devleti'nin çöküşünün çok yaklaştığı şeklinde yorumlamıştı. Ayrıca İngiltere'nin, İstanbul, Paris ve Petersburg'un dikkatlerini Mısır'dan uzaklaştırmak için Ermeni olaylarını istismar ettiğini de, sadece bu gazete vurguluyordu (*GP* 10 1924, No. 2391, 18 Ağustos 1895: 33). Bu konuyla ilgili II. Wilhelm'in yorumu ise şöyle olmuştu: Eğer İngiltere, bu bahaneyle Osmanlı Devleti'ne müdahale ederek, Rusya'ya İstanbul'u verecekse, Almanya da bu konuda söz sahibi olmalı ve Avusturya, Balkanlar'da tazmin edilmeliydi. Yani Avusturya'ya Selânik verilmeli ve Almanya ile Avusturya'nın doğu sınırlarından da, Rus askerleri çekilmeliydi (*GP* 10 1924, No. 2391, 18 Ağustos 1895).

II. Wilhelm, 29 Ağustos'ta, bakanlarına danışmadan, paylaşım meselesini halletmek için Salisbury'ye bir teklif götürmeyi düşündü.¹⁵ Bunun için de, Berlin'deki İngiliz Askerî Ataşesi Albay Leopold Swaine ile görüşmeyi kararlaştırdı. Diplomatların görüşmelerinden bir sonuca ulaşamadığını gören kayser, bu konuda askeri, “kalem ehli”ne tercih etmişti. Kayser, Swaine ile görüşmesinde, Cowes'takinin aksine, Osmanlı Devleti'ndeki gelişmelerin bir krize dönüşmek üzere olduğunu ve padişaha karşı güç kullanılması gerektiğini söyledi. Bunun için İngiltere'yi destekleyeceklerini, ancak karşılığında Avusturya ve İtalya'nın tazmin edilmesi gerektiğini belirtti. Eğer İngiltere Osmanlı Devleti'ni yıkıp, Rusya'ya Anadolu ve İstanbul'u verecekse, Avusturya da Selânik'e kadar Balkan devletlerini almalıydı. İtalya da, Akdeniz'de tatmin edilmeliydi. Kaysere göre, Hatzfeldt ile Salisbury bu konuda o kadar iyi ilişkiler içindeydiler ki, büyük bir sorun çıkmayacaktı. Ancak II. Wilhelm bu konuda çok iyimserdi. Salisbury, bu teklife hemen olumlu cevap vermedi. Çünkü kayserin teklifiyle aynı kanaatte değildi. Bu yüzden, Almanya'ya taahhütte bulunarak, kendisini ve ülkesini bağlamak istemiyordu.¹⁶

Salisbury'nin cevabı gecikince, Hatzfeldt de devreye girerek Swaine ile görüşmüştür. Büyükelçi görüşmede, Osmanlı Devleti'nin dağılmasının yakın olduğunu, bu olmasa bile, en azından, er veya geç padişahının tahttan indirileceğini söyledi. Bu sebepten, Almanya ve İngiltere'nin, bir sürprizle karşılaşmadan, gizli müzakerelerle anlaşmaya varması gerekiyordu. Almanya için ‘dünya barışı’ vazgeçilmezdi, yani statüko mümkün olduğunca korunmalıydı. Fakat Almanya bir gün, iki güçlü komşusu tarafından tacize maruz kalırsa, Fransa'ya karşılık vermekten hiç geri durmayacak ve Rusya ile de

¹⁵ II. Wilhelm'i böyle bir adım atmaya iten şey, Osmanlı Devleti'ndeki olayların gittikçe karışık bir hâl almaya başlaması ve korkulan sonun geldiği endişesiydi. Bk. (Langer 1968: 202).

¹⁶ Malet'den Salisbury'ye, 30 Ağustos 1895, Ek'te Swaine'in notu, Salisbury Papers ve F[oreign] O[ffice] 64/1351'den nakleden (Grenville 1970: 40-42). Salisbury, İstanbul'u Ruslara vereceğine dair yorumlar yapılmasına hiddetlenmiş ve böyle bir şey ima dahi etmediğini, ancak Almanlar Fransızlarla savaşmaları durumunda bu teklifi Ruslara götüreceklerinden emin olduğunu söylemiştir. Currie'den Salisbury'ye, 2 Eylül 1895; Salisbury'den Currie'ye, 5 Eylül 1895, Salisbury Papers'dan nakleden (Lowe 1965: 99; Grenville 1970: 37).

anlaşabileceklerdi.¹⁷ Hatzfeldt, İngilizleri kendi şartlarında anlaşmaya zorlamak için bütün alternatifleri kullanıyordu.

II. Wilhelm'in bu teklifi Salisbury'yi sıkıntıya sokmuştur. Başbakana göre İngiltere, Osmanlı Devleti'ni reformlar konusunda zorlamada, sadece Rusya ile birlikte hareket edebilirdi. Çünkü İngiliz Amiralliği donanmanın Boğazlar'dan geçmesini onaylamazsa, Almanların manevî desteğinin hiçbir anlamı yoktu. Bu yüzden Salisbury Swaine aracılığıyla, Osmanlı Devleti ile ilgili siyasetlerinin değişmediğine dair, kaçamak bir cevap verdi.¹⁸ Salisbury'nin cevabı kayseri yine çok hiddetlendirdi. Onu Avrupa'daki devletlerin her biriyle ayrı ayrı anlaşarak, güçler arasında güvensizliği yaymakla suçladı. İngiliz başbakan, Boğazları gizlice Ruslara verecekti. Salisbury, egoist ve zorba politikasından vazgeçmeliydi. Er veya geç, İngiltere yalnızlık siyasetini bırakacak ve, ya Üçlü İttifak'ın yanında, ya da karşısında olacaktı.¹⁹ Fakat II. Wilhelm'in bu sert karşılığı Salisbury'de hiçbir etki yapmadı.

Bu arada Hatzfeldt, tatile çıkacağından, 31 Ağustosta Salisbury'yi ziyarete gitmişti. Görüşmede konu yine Ermeni meselesine ve gelecekte olabilecek olaylara geldi. Başbakan, Rusların Karadeniz'den Akdeniz'e geçişi elde edebileceklerini ve bunun İngiltere için kabul edilebilir olduğunu söyledi. Hatzfeldt, bu durumun İngiltere'nin Mısır'daki pozisyonunu zora sokacağını düşündüğünden, bunun Akdeniz'de başka bir yerle mi telâfi edileceğini merak etti ve sordu. Salisbury de, Akdeniz'de başka bir yerden ziyade, gönlünün Fırat kıyılarında yattığını söyledi. Bu görüşme sonucunda Hatzfeldt, Salisbury'nin hâlâ net bir siyaseti olmadığını ve İngiltere'nin Doğu'daki muhtemel bir krizde, kılıcını çekmeden kendisi için gerekli şeyleri almak amacıyla, arayışlarına devam ettiğini bildirmiştir (*GP* 10 1924, No. 2392, 31 Ağustos 1895: 34-35).

Salisbury'nin 15 Ağustostaki konuşmasından etkilenenlerden biri de Rus Dışişleri Bakanı Lobanov'du. Ruslar, İngiltere'nin Ermeni meselesinde kendi başlarına hareket etme ihtimalinden endişelenmişlerdi. Bu yüzden Lobanov, İstanbul'daki Rus Büyükelçi

¹⁷ Swaine'den Barrinton'a, 27 Eylül 1895, Salisbury Papers'dan nakleden (Grenville 1970: 42-43).

¹⁸ Swaine'den Hatzfeldt'e, 4 Ekim 1895, *The Holstein Papers*, III, s. 547-548'den nakleden (Grenville 1970: 43).

¹⁹ *GP* 11, II. Wilhelm'den Marschall'a, 25 Ekim 1895, s. 8-11'den nakleden (Grenville 1970: 43).

Nelidov'a talimat göndererek, İngiliz Büyükelçi Currie ve Fransız Büyükelçi Paul Cambon ile bir araya gelip, padişaha baskı yapmalarını istemiştir. Bu baskıyla, eylül ayında II. Abdülhamid, bazı düzenlemeler yapmayı kabul etmiş (Grenville 1970: 44-45)²⁰ ve Kâmil Paşa'yı da sadrazam olarak atamıştı (Otte 2000: 6). Baskı sonucunda da olsa, kaydedilen bu gelişme, Salisbury'yi tatmin etmişti.

Salisbury ile 25 Ekimde görüşen Hatzfeldt, onu Ermeni meselesinde atılan adımlardan memnun görmüştür. Çünkü başbakana göre, artık Osmanlı Devleti'nin çökeceğine dair endişesi ve bunun doğuracağı acil durum, yani paylaşma zorunluluğu, ortadan kalkmıştı. Artık Avrupa barışı birinci önceliğe sahip olmalıydı. Eğer Ruslar sınırları aşarsa, ortak bir tavır için İngiltere'nin başvuracağı ilk merci Berlin olacaktı. Geçmişte Avusturya'nın, Çanakkale'nin Ruslara bırakılması ihtimalinden çok endişelendiğini, fakat Goluchowski [Avusturya Dışişleri Bakanı]'ye söylediği gibi, böyle bir niyeti olmadığını ve Doğu sorununda ilk olarak Avusturya'nın çıkarlarını göz önünde bulundurduğunu belirtti. Bunun üzerine Hatzfeldt herhangi bir yorumda bulunmadan sadece, başbakanın şimdiye kadar yürüttüğü tereddütlü politikasının, tüm Avrupa'da güvensizlik oluşturduğunu söylemekle yetinmiştir (GP 10 1924, No. 2393, 25 Ekim 1895: 36).

Kasım 1895'teki bir gelişme Osmanlı Devleti'nin paylaşılması meselesine bir başka boyut kazandırmıştır. Bu zamana kadar olan görüşmelerde, Rusya'nın İstanbul ve doğuda bazı yerleri alacağı, Avusturya ve İtalya'nın da tatmin edilmesi gerektiğinden başka, belirgin bir teklif gündeme gelmemiştir. Ancak, hiçbir zaman II. Wilhelm ile dış politika konuşmayan annesi İmparatoriçe Friedrich, oğluyla yaptığı görüşmede, Osmanlı Devleti'nin nasıl paylaşılacağına dair tavsiyelerde bulunmuştur. İmparatoriçe, Doğu'daki durumun hiç iyi olmadığından ve büyük güçlerin bir araya gelerek buraya zorla müdahale etmesi gerektiğinden bahsederken kayser, Salisbury'nin Doğu sorununu bir paylaşım ile çözmeyi düşünmesinin nasıl olacağını sordu. Bunun üzerine annesi, sıcak bir eda ile, kördüğüm hâlini alan bu meselenin ancak böyle çözülebileceğini ve Türkiye'nin paylaşılması gerektiğini söyledi. Paylaşım şöyle olacaktı: Rusya, Çanakkale ve İstanbul'u alacaktı. Sultan, Avrupa'da sahip olduğu

²⁰ İstanbul'daki Alman Büyükelçisi Saurma'nın reform teklifinin kabul edildiğine dair raporu için bk. (GP 10 1924, No. 2438, 22 Ekim 1895: 78-79).

yerleri terk etmeli ve tefessüh etmiş rejimi, daha fazla Avrupa topraklarını kirletmemeliydi. Küçük Asya onun için yeterince büyüktü ve eskiden olduğu gibi, Bağdat halifenin başkenti olmalıydı. Avusturya, Selânik'e ulaşabilmek için Arnavutluk, Karadağ, Sırbistan ve Makedonya'nın önemli bir kısmına sahip olacaktı. Yunanistan, bütün Ege adalarını, Girit ve Rodop dağlarındaki Makedonya köylerini elde edecekti. Fransa, zaten önemli bir nüfuza sahip olduğundan, Suriye'yi alabilirdi. Böylece, İngiltere de Mısır'da huzura kavuşacaktı. Ayrıca, Rusya Akdeniz'de tatmin edilmeli ve mümkün olduğunca Uzak Doğu'ya yönlendirilmeliydi. Ruslar, ancak bu durumda Avrupa'yı rahat bırakırdı. II. Wilhelm'e göre annesinin bu görüşleri, İngiltere Kraliçesi ve Lord Salisbury'nin fikirleriyle örtüşmekteydi²¹ ve üzerinde inceden inceye düşünülmüş, temeli olan bir siyasetti. Bunun üzerine kayser, annesinin bu fikirlerinin, çok gizlice Hatzfeldt'e bildirilmesini ve Lord Salisbury'nin nabzının tekrar kontrol edilmesini istedi (*GP* 10 1924, No. 2463, 21 Kasım 1895: 109-111).

Şansölye Hohenlohe de İmparatoriçe Friedrich'in düşüncelerini, İngiliz Akdeniz siyasetinin bir yansıması olarak değerlendirmiştir. Hohenlohe'ye göre İngiltere çok gergindi, çünkü Fransız-Rus İttifakı onları Mısır'da baskı altında tutuyordu. İngiltere'nin bundan kurtulabilmesi için üç ihtimali vardı: Birincisi, Ermeni meselesinde ortak donanma gösterisi düzenlemek. İkincisi, Avrupa ülkelerinin de katkısıyla, Doğu Anadolu'da bir Rus mandası oluşturmak. Sonuncu olarak da, Osmanlı Devleti'nin paylaşılması. Bunların hepsinin amacı Rusya'yı sınırlandırmak ve durdurmaktır. Fakat İngiltere açısından, bunlardan daha uygunu, mümkünse ikinci bir Berlin Kongresi toplamaktır.²² Çünkü ilki, Rus iddialarının önünü kesmişti, bir Rus-İngiliz savaşını engellemişti ve Rusların kinini Almanlara yöneltmişti. Netice itibariyle, üç sonuç da İngiltere'ye yaramıştı. Şansölyeye göre, Üçlü İttifak Balkanlar ve Boğazlar meselesinde serbest hareket etme kabiliyetini koruduğu müddetçe ve Almanya alternatiflere sahip olduğu sürece, Alman diplomasisi bu

²¹ İmparatoriçe ve kocası, Bismarck ekolünden gelen Alman devlet adamlarınca, zaten İngiliz liberalizminin etkisi altında olmakla ve Alman siyasetiyle uyuşmamakla itham edilmişlerdi. Bu sebepten karı-koca, Bismarck ile hiç anlaşmamışlardı. Bu konuda ayrıntılı bilgi için bk. (Pakula 1995).

²² II. Wilhelm bu ifadeye, Berlin Kongresi'nin sonuçları itibariyle bir hata olduğu ve ikincisine asla müsaade etmeyeceği notunu düşmüştür.

gerçekleri göz önüne alarak işlemeliydi. II. Wilhelm de tamamiyle aynı kanaate sahipti (*GP* 10 1924, No. 2464, 22 Kasım 1895: 111-114).

Salisbury'ye gelince; II. Wilhelm'in Cowes ziyaretinden Almanya'ya dönmesinden sonra, paylaşım konusunu tartışmaya isteksiz göründü. Kasım ayından itibaren İngiliz Başbakan için Osmanlı Devleti ve Ermeni meselesi ile ilgili tek bir çare kalmıştı: Reformların yürütülmesi. Bu, ya II. Abdülhamid ile yapılacaktı, ya da onun tahttan indirilmesiyle hükümdar olacak daha "uysal" bir padişah tarafından icra ettirilecekti (Preller 1930: 81). Hatzfeldt'e 25 Ekimdeki görüşmelerinde de söylediği gibi, artık Osmanlı Devleti'nin paylaşılması gündeminde yoktu.

Sonuç

İngiltere, özellikle Napolyon Savaşları'ndan sonra, Hindistan yolunu güvence altına almak için, hem Osmanlı Devleti'nin doğu sınırlarında, hem de Balkanlar'da set çekerek, Rusların Akdeniz'e inmesini engellemek istemişti. 1878'e kadar, İngiltere açısından, Osmanlı Devleti doğuda ve Balkanlar'da Rusya'yı durdurabilecek engeldi. Ancak 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'nda mağlup olması ve Rusların Ayastefanos Antlaşması'nı imzalatmalarıyla durum değişti. Bunun üzerine Berlin'de bir kongre toplanarak, doğudaki Rus kazanımları sınırlandırıldı ve İngiltere'nin bölgeye müdahale edebilmesi için de bir mesele icat edildi: Ermeni meselesi. Balkanlar ve Akdeniz'de ise, 1887'de İngiltere, Avusturya ve İtalya arasında bir antlaşma imzalandı. Böylece Rus ilerlemesi hem Osmanlı Devleti'nin doğusunda, hem de Balkanlar'da kontrol altına alınmıştı.

1892 ve 1894'te Fransız-Rus İttifakı İngiltere'yi endişeye sevk etti. Çünkü bu ikili, Fransa'nın çıkarları sebebiyle, İngilizleri Mısır'da zorlamaya başlamıştı. İngilizler, diğer devletler bunda bir menfaat görmediğinden, Ermeni reformları meselesinde de, Osmanlı Devleti'ne baskı yapmada yalnız kalıyorlardı. Şartlar böyleyken, Haziran 1895'te başbakan ve dışişleri bakanı olan Muhafazakâr Lord Salisbury, Osmanlı Devleti'nin Ermeni reformlarında başarılı olsa bile daha fazla ayakta duramayacağını düşünüyor ve çöküşünün de büyük bir savaşa sebep olmasından endişe ediyordu.

Salisbury, kaçınılmaz olan sonun en az zararlarla atlatılabilmesinin, ancak büyük güçlerin aralarında varacağı bir paylaşım anlaşması ile olabileceğine inanıyordu. Paylaşımın nasıl yapılacağı konusunda bir uzlaşma ortamı oluşturabilmek amacıyla nabız yoklamaya başladı ve Londra'daki Almanya Büyükelçisi Hatzfeldt'e konuyu açtı. Salisbury'nin elinde, ayrıntılı bir paylaşım plânı yoktu. Hatta, Hatzfeldt ile görüşmelerinde, Rusların Doğu Anadolu ve İstanbul'u alması ile Avusturya'nın da Selânik'e kadar uzanan bölgeye sahip olması haricinde, belirgin hiçbir ayrıntı gündeme gelmemiş, bir paylaşım plânı üzerinde müzakere edilmemiştir.

Şubat 1894'te Salisbury'nin İstanbul Büyükelçisi Currie'ye yazdığı mektupta ve Kasım 1895'te II. Wilhelm'in annesi ile görüşmesinde, muhtemel bir paylaşımında büyük devletlerin alacağı bölgeler hakkında ipuçları bulunmaktadır. Ancak bu fikirler Salisbury ile Hatzfeldt arasındaki görüşmelere hiçbir zaman yansımada. Sınırlı bir çerçevede görüşülmesine rağmen, Alman dışişlerinin en önemli siması Holstein, Salisbury'nin paylaşımı gündeme getirmesinden rahatsız olmuş ve bu teklifi, Almanya, İtalya ve Avusturya'dan oluşan Üçlü İttifak'ın arasını bozmak için düşünülen bir tertip olarak görmüştü. Daha sonra, Hatzfeldt'in uyarısı sonucunda, paylaşım görüşmelerinin Rusya'nın Fransa ile ittifakını bozabilecek bir yönünü keşfetmesiyle, ki Rusya tatmin edilirse Fransa ile ittifakının bir anlamı kalmayacaktı, görüşmelere gizlilikle devam edilmesini istemişti.

İngiltere, 1878'den itibaren Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünü korumaktan vazgeçip, çıkarı olan Osmanlı topraklarına bir şekilde fiilî olarak yerleşmişti. 1878'de Kıbrıs'a yerleşmesi ile 1882'de Mısır'ı işgal etmesi bu siyasetinin emareleriydi. 1895'te Salisbury'nin bir paylaşımı düşünmesi, bu siyasete tamamen uygundu. Fakat, II. Abdülhamid'in, denge siyasetinde dayanabileceği bir güç olarak gördüğü ve Osmanlı topraklarında gözü olmadığına inanıldığı Almanya da paylaşım müzakerelerine katılmıştı. Mevcut belgelere göre, muhtemel bir paylaşımında Almanya, Osmanlı mirasından bir pay almayacaktı, ancak Avusturya ve İtalya'nın nüfuz bölgelerini garanti altına almak istemişti. Hatta, II. Wilhelm'in İngiltere'yi ziyaretinden sonra, Salisbury artık paylaşım meselesini bir daha gündeme getirme konusunda isteksiz davranmasına rağmen, Hatzfeldt, Holstein ve II. Wilhelm, İngiliz başbakanı nezdinde başka teşebbüslerde de

bulunmuşlardı. Ancak Salisbury'nin konuyu daha fazla tartışmaya yanaşmaması üzerine, Alman teşebbüsleri de sonuçsuz kaldı.

Almanya'nın bu konudaki tavrı, bir daha net bir şekilde, devletler arasında ebedî dostlukların değil, çıkarların belirleyici faktör olduğunu ispat etmektedir. Sadece Almanya'nın Osmanlı Devleti'ne yaklaşımı değil, ilerleyen yıllardaki Alman-İngiliz ilişkileri de, bunun en önemli delilidir. II. Wilhelm'in İngiliz Askerî Ataşesi Swain'e söylediği gibi, İngiltere bir gün muhakkak "muhteşem yalnızlık"tan ayrılacaktı. O zaman, ya Almanya'nın yanında, ya da karşısında olacaktı. Nitekim İngiltere yalnızlığını terk edince, *Weltpolitik*'in²³ de zorlamasıyla, kendisini Almanya'nın karşısında buldu. Çıkar çatışmaları ve nüfuz mücadeleleri, 1914 yılına kadar hiç savaştanmış iki millet olan Almanlar ile İngilizleri, tarihin şahit olduğu ilk büyük savaşta, Birinci Dünya Savaşı'nda, ilk defa karşı karşıya getirdi.

Kaynakça

- ANDERSON, M. S., (1966). *The Eastern Question 1774-1923 (Doğu Sorunu 1774-1923, çev. İdil ESER, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2001), New York, St. Martin's Press.*
- BRANDENBURG, Erich, (1927). *From Bismarck to the World War, çev. Annie Elizabeth ADAMS, London, Humphrey Milford.*
- ECKARDSTEIN, Baron von, (1921). *Ten Years at the Court of St. James' 1895-1905, çev. George YOUNG, London, Thornton Butterworth Limited.*
- GRENVILLE, J. A. S., (1970). *Lord Salisbury and Foreign Policy, London, The Athlone Press.*
- JEFFERSON, Margaret M., (1960). "Lord Salisbury and the Eastern Question, 1890-1898", *Slavonic Review*, c. 39, 44-60.
- KARPAT, Kemal H., (2001). *İslâm'ın Siyasallaşması. Osmanlı Devleti'nin Son Döneminde Kimlik, Devlet, İnanç ve Cemaatin Yeniden Yapılandırılması, çev. Şiar YALÇIN, İstanbul, Bilgi Üniversitesi Yayınları.*
- LANGER, William, (1968). *Diplomacy of Imperialism 1890-1902, New York, Alfred A. Knopf.*
- LEPSIUS, J., A. M. BARTHOLDY ve F. THIMME (Ed.), (1924). *Die Grosse Politik der Europäischen Kabinette 1871-1914: Sammlung der Diplomatischen Akten des Auswärtigen Amtes (GP), c. 10, Berlin, Deutsche Verlagsgesellschaft für Politik und Geschichte G.m.B.H.*

²³ *Weltpolitik* hakkında bk. (Soy 2002: 25-33).

- LOWE, C. J., (1965). *Salisbury and the Mediterranean 1886-1896*, London, Routledge & Kegan Paul.
- OTTE, T. G., (2000). "A Question of Leadership: Lord Salisbury, the Unionist Cabinet and Foreign Policy Making, 1895-1900", *Contemporary British History*, c. 14, S. 4 (Winter), 1-8.
- OTTE, T. G., (2001). " 'The Winston of Germany': The British Foreign Policy Elite and the Last German Emperor", *Canadian Journal of History*, December. (Bu makale www.findarticles.com/p/articles/mi_qa3686/is_200112/ai_n9014658print adresinden temin edilmiştir.)
- PAKULA, Hannah, (1995). *An Uncommon Woman. The Empress Frederick. Daughter of Queen Victoria, Wife of Crown Prince of Prussia, Mother of Kaiser Wilhelm*, New York, Simon & Schuster.
- PRELLER, Hugo, (1930). *Salisbury und die türkische Frage im Jahre 1895*, Stuttgart, Verlag von W. Kohlhammer.
- RICH, Norman, (1965). *Friedrich von Holstein. Politics and Diplomacy in the Era of Bismarck and Wilhelm II*, c. 2, Cambridge, Cambridge University Press.
- SOY, H. Bayram, (2002). "II. Wilhelm, Weltpolitik ve II. Abdülhamid", *Türkler*, Ed. Hasan Celal GÜZEL - Kemal ÇİÇEK - Salim KOCA, c. 13, Ankara, Yeni Türkiye Yayınları: 25-33.
- STEELE, David, (1999). *Lord Salisbury. A Political Biography*, London, University College London Press.
- TAYLOR, A. J. P., (1971). *The Struggle for Mastery in Europe 1848-1918*, Oxford, Oxford University Press.
- WILSON, Keith M., (1983). "Constantinople or Cairo: Lord Salisbury and the Partition of the Ottoman Empire 1886-1897", *Imperialism and Nationalism in the Middle East. The Anglo-Egyptian Experience 1882-1892*, London, Mansell Pub. Ltd., 26-55.